

ЗАХИСТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І СВОБОДИ АСОЦІАЦІЙ В УКРАЇНІ¹
Policy brief третьої міжурядової конференції з питань українських реформ
(Ukraine Reform Conference 2019) у Канаді

1. Виклики, які стояли перед галуззю у 2014 році

У попередні роки, особливо з приходом до влади Віктора Януковича, громадянське суспільство в Україні, хоча й розвивалося, але перебувало під постійним тиском², коли скоювалися напади на громадських активістів, чинився тиск з боку правоохоронних органів і СБУ, було сфабриковано низку кримінальних справ, а також зафіксовані випадки застосування каральної психіатрії до громадських активістів. Ситуація критично загострилася під час Євромайдану, коли влада ініціювала прийняття «диктаторських законів» 16 січня 2014 року, які мали на меті криміналізувати громадську діяльність.

2. Успіхи реформи протягом 2014–2018 рр.

Після Революції Гідності у 2014 році українське громадянське суспільство активно розвивається та має можливості впливати на формування державної політики. Загалом в Україні діє достатньо простий процес реєстрації та створення громадських організацій, Уряд не має широких повноважень для скасування їхньої реєстрації. Закон «Про громадські об'єднання», який визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, за останні 5 років зазнав змін для покращення умов створення та діяльності громадських об'єднань. Зокрема, були внесені правки, які дозволяють відповідно до закону здійснювати підприємницьку діяльність.

У 2016 році було прийнято Національну стратегію зі сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні до 2020 року. Завдяки закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та змінам до нього, спрощено систему реєстрації організацій громадянського суспільства та зменшено фінансове навантаження на них при реєстрації змін до відомостей в Єдиному державному реєстрі (вартість знижена втричі, як порівняти з іншими юридичними особами: 190 грн замість 580 грн). Також спрощено форму звітності для неприбуткових організацій та процедуру отримання коштів з державного та місцевих бюджетів (постанова КМУ № 1049), запроваджено конкурсні засади для підтримки громадських організацій ветеранів та осіб з інвалідністю.

Водночас у 2017 році влада вдалася до законодавчого обмеження свободи об'єднань та асоціацій. Обов'язок подання електронних декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, було покладено на громадських активістів, які протидіють корупції. За невиконання вимог законодавства передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність. Крім того, у парламенті зареєстровано низку інших законопроектів, які створювали невикордані перешкоди для роботи громадських організацій (зокрема, законопроекти № 6674 і № 6675, внесені Президентом Петром Порошенком).

На фоні інших порушень прав людини після Євромайдану в Україні зафіксовано³ і випадки тиску на громадських активістів, включно з неправомірним кримінальним переслідуванням, погрозами, фізичним насильством (вбивства, побиття активістів і пошкодження їхнього майна), стеженням і дискредитаційними кампаніями тощо. Від різних видів переслідування найбільше потерпали такі

¹ Головні автори бріфу:

Марія Гелетій, заступник керівника проекту "Громадяни в дії", УНЦПД

Тетяна Печончик голова правління ГО "Центр інформації про права людини".

² Переслідування громадянського суспільства в Україні в 2011 році / Українська Гельсінська спілка з прав людини: <https://helsinki.org.ua/publications/peresliduvannya-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrajini-v-2011-rotsi/>

³ Становище правозахисників на підконтрольних уряду територіях України: три роки після Євромайдану / Т. Печончик, Л. Янкіна / Центр інформації про права людини. – Київ, 2017. – 52 с. <https://humanrights.org.ua/about/view/publication/stanovishhe-pravozahisnikiv-na-pidkontrolnih-urjia-du-teritorijah-ukrajini-tri-roki-pisljia-jevromajdanu>

групи: правозахисники, які виступають на захист прав жінок і ЛГБТ-спільноти; активісти, які виступають проти корупції та організованої злочинності; активісти, які виступають на захист екологічних і земельних прав. У переважній більшості випадків нападів на громадських активістів не проводилися ефективні розслідування, а нападники залишалися безкарними.

Отже, навіть за відсутності авторитарної влади та системної практики репресій, спрямованих на громадянське суспільство, його актори в Україні перебувають у вразливому становищі через спроби влади погіршити законодавчу рамку для діяльності громадянського суспільства, а також через корупцію, неефективність правоохоронної та судової системи й практику безкарності, що провокує нові злочини.

3. Наступні кроки для реформування галузі (зокрема, перелік стейкхолдерів, які приймають рішення або впливають на процес)

Важливо продовжувати подальше реформування законодавства для громадських і благодійних організацій, а також імплементацію чинних норм законодавства. Для спрощення процедур реєстрації громадських об'єднань, зокрема реєстрації онлайн, необхідно прийняти законопроект № 7372 та припинити практику відмов у наданні ознаки неприбутковості громадським об'єднанням, які планують здійснювати підприємницьку діяльність.

Також потрібно усунути обмеження, які не дозволяють українським громадським організаціям здійснювати діяльність за кордоном, зокрема, надати можливість ОГС здійснювати фінансові операції та оплачувати послуги іноземних контрагентів.

Окрім того, слід запровадити конкурсний підхід до отримання коштів, які виділяються для громадських організацій з державного та місцевих бюджетів, покращити законодавство для отримувачів та надавачів благодійної допомоги (законопроект № 8237).

Утім, навіть за умови втілення цих пропозицій, громадські активісти не зможуть діяти вільно та почуватися у безпеці без проведення ефективної антикорупційної реформи, а також реформи судової та правоохоронної систем.

4. Загрози нездійснення цих кроків, або Ціна невпровадження реформи

Без проведення швидких і дієвих реформ, без покращення законодавчої рамки для діяльності організацій громадянського суспільства, без ефективного розслідування усіх випадків переслідування та нападів на громадських активістів, а також без припинення випадків дискредитації громадянського суспільства – українська влада втратить підтримку і можливість опиратися на нього як на партнера, що водночас стане перешкодою для перетворення України на демократичну європейську країну, яка захищає права людини та поважає верховенство права.

5. Вплив пропонованих змін на кожного окремого громадянина як кінцевого споживача реформи

Сильне громадянське суспільство спроможне захищати права своїх громадян, надавати широкий спектр послуг та контролювати владу. Запропоновані зміни допоможуть забезпечити сталість сектору і разом допомогти Уряду виробити якісні політики та імплементувати їх на практиці.